JAMIYAT TARAQQIYOTIDA TA’LIM TIZIMIGA INNOVATSION YONDASHUVNING STRATEGIK AHAMIYATI

Alibekov Davron Abdurakibovich
O‘zMU Jizzax filiali dotsenti, falsafa doktori (PhD)
Yuldashev Sheryigit Ergashevich
O‘zMU Jizzax filiali katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Jamiyat taraqqiyotida ta’lim tizimining ahamiyati va o‘rni juda ham beqiyosdir. Ta’lim tizimiga zamonaviy va innovatsion yondashuvni amalga oshirmay turib jamiyatni rivojlanishtirish murakkab jarayondir. Ushbu maqolada ta’lim tizimida innovatsion yondashuv, innovatsion faoliyat, innovatsion salohiyat, innovatsion infrastruktura va modernizatsiyasiga asoslangan strategik ahamiyatining nazariy jihatlari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Innovatsiya, modernizatsiya, ta’lim, faoliyat, salohiyat, infrastruktura, yondashuv, strategiya, tendensiya, globallashuv, texnologiya, jamiyat, tafakkur.

Ta’lim tizimini innovatsion rivojlantirish jarayoni o‘zida ijtimoiy rivojlanishning sifat bosqichiga olib chiqadigan, o‘ziga xos ijobiy o‘zgarishlar va yangilanishlarni vujudga keltiradigan murakkab, bir butun va dinamik faoliyatini qamrab oladi. Ta’limdagi innovatsion o‘zgarishlar – bu tizimli yangicha texnologiyalar, axborotlashtirish va yangiliklarni yaratish va joriy etish, tizimni modernizatsiya qilish va yangilashga qaratilgan jarayonlar orqali inson salohiyatini yuksaltirish va pirovardida jamiyat sohalarida muhim sifatiy o‘zgarishlar yasash demakdir.

Shuningdek, ta’lim sohasida innovatsion o‘zgarishlar uning barcha tizimlari faoliyatida ish jarayonini yangicha asoslar bilan o‘zgartirish orqali keng qamrovli modernizatsiya qilishdir. Bu jarayonda ta’lim sohasi tizimlari faoliyatining samaradorligi oshadi, pirovardida ta’lim sohasi yangi rivojlanish bosqichiga o‘tib, jamiyat taraqqiyotiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu tendensiya bugungi globallashuv bilan bog‘liq raqobatga asoslagan sharoitda davrida jamiyat hayotining barcha tizimlari bilan aloqador holda kunda ta’limning barcha sohalarini modernizatsiya qilish va innovatsion rivojlantirishga katta ehtiyoj hosil qilmoqda.

Jamiyatimizda ta’lim tizimida innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish va bu orqali ijtimoiy taraqqiyotni qo‘llab-quvvatlash borasida muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shuning bilan birgalikda ilm-fan sohasini ham innovatsion faoliyatini ta’minlash borasida keng qamrovli faoliyat kuzatilmoqda. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasida “Ta’lim va fan sohasini rivojlantirishda ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini rag‘batlantirish, ilmiy va innovatsiya yutuqlarini amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish, oliy o‘quv yurtlari va ilmiy-tadqiqot institutlari huzurida ixtisoslashtirilgan ilmiy-eksperimental laboratoriyalar, yuqori texnologiya markazlari va texnoparklarni tashkil etish” [1] ko‘zda tutilgan.

Zamonaviy ta'lim tizimi ijtimoiy muhit shart-sharoitlariga bog'liq ravishda, jamiyat va inson ehtiyojlarining kundan kunga kengayib borayotgan sharoitida transformatsiyalashgan jamiyat va unda vujudga kelayotgan muhim qonuniyatlar insoniyat hayot tarziga goh salbiy, goh ijobiy holatda ta'sir o'tkazmoqda. Bu jarayonda ta'lim tizimi oldida shunday muammolarni yechishga qaratilgan vazifalar paydo bo'lmoqdaki, bu esa, ta'lim tizimini modernizatsiyalash va innovatsion rivojlantirish bilan aloqador dolzarb jarayonlarni ijtimoiy hayotda ro'yobga chiqarish bilan bog'liq bo'lib qolmoqda. Axborotlashgan jamiyatda yoshlarning global axborot tizimi bilan bemalol tillasha olish, axborot madaniyatini shakllantirish, zamonaviy tamaddun maksadlari va muddaolariga javob bera olishga oid innovatsion qobiliyatlarini shakllantirish muhim vazifaga aylandi.

Globallashuv jarayonlarining bugungi taxlili shuni ko'rsatmoqdaki, jamiyatlarni modernizatsiya qilish va innovatsion rivojlantirish sharoitida jiddiy texnik-texnologik raqobat muhiti yuzaga kelmoqda. Fuqarolar ayniqsa, yoshlarning zamonaviy innovatsion an'analarni egallashi va ularga javob bera olish ko'nikmalarini shakllantirishda ma'lum muammolar vujudga kelmoqda. Shu boisdan ham axborotlashgan jamiyatda yoshlar innovatsion dunyoqarashini tezkor va mukammal asosda shakllantirish va rivojlantirish masalalarini ilmiy asosda tahlil etib, muhim xulosalar, zaruriy metodik tavsiyalar ishlab chiqish dolzarb mohiyat kasb etmoqda.

Har tomonlama bilimlarni egallagan, innovatsion tafakkurga ega bo'lgan yoshlar mamlakatimiz ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotining asosiy strategik zahiralari bo'lib hisoblanadi, ularning ishtirokisiz jamiyatni rivojlantirishning imkoniyati yo'q. Jamiyatni modernizatsiya qilish yo'lida birmuncha murakkab, keng qamrovli vazifalarni hal etishda katta yoshdagi kadrlar bilan bir qatorda yoshlar ham muhim ijtimoiy kuch sifatida ishtirok etadi, uning salmog'ini ta'minlashga ko'maklashadi. Jamiyatimizda tarixan shakllangan ilm va ma'rifatga e'tibor, ijtimoiy hayotda ta'lim va tarbiyaning farovon jamiyat qurishning asosiy manbai bo'lib kelganligi yoshlarning bilim olish bilan bog'liq muhim qadriyatlarini shakllanishiga muhim zamin bo'lib hisoblanadi.

"Innovatsiya" jamiyat hayotining hamma tizimlarida, insonga taalluqli bo'lgan faoliyatining barcha sohalarida uchraydi. Ilmiy izlanishlarning natijasi, darajasi, ko'lami va va ishlab chiqarishdagi amaliyotidan kelib chiqib, innovatsiyalar jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga o'zining juda katta hissasini qo'shadi. Innovatsiyalar esa, yangi bilimlar, innovatsiyalarning yaratilishi, uni hayotga joriy etilishi va samara darajasini ifoda qilish ketma-ketligida namoyon bo'ladi. Bu esa, yangicha sharoitda inson hayotiy faoliyati uchun zamonaviy ko'lamdagi shart-sharoitlarni yaratilishiga xizmat qiladi.

Olimlarning ta'kidlashicha, "Innovatsiya deb, ko'p qirrali jamiyat hayotining u yoki bu sohasini rivojlantirish uchun ishlab chiqilgan ilg'or g'oyalar, ular asosida yaratilgan ilmiy-amaliy ishlanmalarni ilm-fanlarning so'ngi yutug'i, texnika va texnologiyalarning yangi ixtirosi sifatida mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-huquqiy, ma'naviy-madaniy hayotida qo'llanilishiga aytiladi"[2] degan ta'rif berilgan. Demak, innovatsiya inson tafakkuri va salohiyati orqali jamiyatning ma'lum sohasiga kiritilgan yangilik, kashfiyot va ixtirodir.

Innovatsiyalar o'zining ko'lami, darajasi va hayotiy ifodasi bo'yicha:

- doimiy davom etadigan jarayon;
- yangi amaliyot uchun texnologik kashfiyot;
- inson faoliyatining to'laqonli mahsuli;
- jamiyat va inson faravonligi uchun qaraligan faoliyat;
- ishlab chiqarish yoki ijtimoiy faoliyatni yangi sifat darajasi;
- ilmiy jarayon va amaliy faoliyatning uyg'unligini ifodalaydigan fenomen.

R.Gimush, F.Matmurodovlarning fikricha, "Innovatsiya – boshqaruv ob'ektini o'zlashtirish hamda iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik, ilmiy-texnik yoki boshqa turdagi samara olish maqsadida yangiliklar joriy qilishning yakuniy natijasi"[3]. Shuningdek, olimlar innovatsiyalarning ijtimoiy soha bilan bog'liq jihatlarini kishilar mehnat shart-sharoitlarini yaxshilash, tibbiyot, ta'lim-tarbiya, madaniyat va ma'rifat muammolarini yechish bilan bog'liq jarayonlarga qaratilganligini ham ta'kidlaganlar. Demak, olimlar innovatsiyalarning ijtimoiy hayot bilan bog'liq xususiyatlarini,

ijtimoiy sohani turli tizimlarini rivojlanishiga ta'sir etadigan, o'z dolzarbligini yo'qotmaydigan muhim jarayon ekanligini e'tirof etganlar.

Rossiyalik olim N.Emirov innovatsiyaga oid tushunchalarni innovatsion jarayonlar va faoliyatga xizmat qiladigan innovatsion salohiyat, innovatsion soha, innovatsion infratuzilma kabi kategoriyalarni qo'llash bilan to'ldirib yoritishga harakat qiladi.

"Innovatsion salohiyat" - (davlat, mintaqa, sohalar, tashkilotlar) - innovatsion faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan, moddiy, moliyaviy, intellektual, ilmiy-texnik va boshqa resurslarni o'z ichiga olgan turli xildagi resurslarning yig'indisidir;

"Innovatsion soha" - innovatsiyalarni yaratish va tarqatishni o'ziga maqsad qilib olgan innovatsion mahsulotni ishlab chiqaruvchilar va innovatsiyalar natijalarini iste'mol qiluvchilar faoliyati sohalaridir;

"Innovatsion infratuzilma" – innovatsion faoliyatni amalga oshirishni ta'minlovchi tashkilotlar (innovatsion-texnologik markazlar, texnologik inkubatorlar, texnoparklar, o'quv-ishlab chiqarish markazlari va boshqa ixtisoslashtirilgan tashkilotlar) [4].

Ta'lim tizimini ham innnovatsion rivojlantirish uning sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi, uning zamonaviy rivojlanishiga o'zgacha mazmun bag'ishlaydi. Innovatsiyalar ta'limni o'zini-o'zi rivojlantirish, yuqori darajada va sifatli bilim olish orqali samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ta'lim jarayonining tabiiy asosda, ya'ni har qanday byurokratiya, buyruqbozlik va korrupsiya kabi ichki va tashqi salbiy ta'sirlardan xoli asosda mavjud bo'lish omillari uning samarali, zamonaviy va innovatsion asosda rivojlanishga bo'lgan shart-sharoitlarini ta'minlab beradi. Ta'lim jarayonini innovatsion asosda rivojlanishi uning jamiyatga yanada ijtimoiylashuvi, madaniy-ma'rifiy xarakter kasb etishi, yangiliklar va islohotlarni amalga oshirishda ilg'or soha sifatida mavjud bo'lishi kabi ijtimoiy qadriyatlarni o'zida mujassam etishiga sharoit yaratadi.

Innovatsiya natijasida ta'limning ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy va siyosiy islohotlarga mos holda o'zini-o'zi tashkil etuvchi soha sifatida maqomi va darajasi oshadi. Innvatsiyalar ta'lim tizimini har bir bosqichi va bo'g'iniga kirib borib, uning jamiyat rivoji uchun muhim yangiliklar yaratish borasidagi mazmunini mustahkamlaydi. Innovatsion jarayonlar tashkil etilib borgan sari ta'lim sohasida ishtirok etuvchi barcha sub'ektlarning yangiliklar yaratishga qaratilgan faolligi va moyilligi oshib boradi. Shunday qilib, "Ta'limda innovatsiyalar ta'lim jarayoniga yangiliklar kiritish, ta'lim va tarbiya jarayonini samaradorligini oshirish uchun uning texnologiyalari va mazmuniga o'zgartirish kiritish tushuniladi"[5].

Ta'lim tizimida innvatsion faoliyat deganda unda yangiliklar borasida g'oyalarni vujudga kelishi, ularni yaratish borasidagi jarayonlarni borishi, ularni o'zlashtirish, foydalanish va tarqatishga qaratilgan kompleks faoliyatdir. Ta'lim tizimida yaratiladigan innovatsiyalarning mazmun va mohiyatini uning turlari, maqsad va vazifalari, metodologik ta'minoti, ilmiyligi, faoliyat xarakteri, faoliyat turlari, joriy etilish ko'lami, natijadorligi, yangilik ko'lami, ijobiy oqibatlari, miqdor ko'rsatkichlari, sifat va samaradorligi kabi omillariga ko'ra baholash mumkin.

Ta'lim tizimida innovatsiyalarning yaratilishi, uning samaradorligi va amaliyotga joriy etilishi ko'lami uning ilmiy ishlanishining har tomonlama puxtaligi va loyihaning mukammaligi bilan bog'liq. Ta'limda innovatsion jarayonlarning joriy etishda quyidagilarni amalga oshirish lozim:

- o'zgarishlar ko'lamiga qarab ehtiyojlarni aniqlash;
- mavjud vaziyatni tahlil etish va axborotlar to'plash;
- yaratiladigan yangilik bo'yicha dastlabki tanlov yoki uni mustaqil ishlab chiqish;
- yangilikni amaliyotga joriy etish (o'zlashtirish) bo'yicha qaror qabul qilish;
- yangiliklarni joriy etish bo'yicha ehtimoliy samarani prognoz qilish va amaliyotgan joriy etish jarayoni;
- yangiliklarni ta'lim amaliyotining kundagik jarayonlari va qo'shimcha ta'limda, ta'limning turli tuzilmalarda uzoq vaqt foydalanish.

Ta'lim tizimini rivojlantirishda innovatsion omilning ustivorligini tashkil etilishini ijtimoiy tavakkalchilik (risk) jarayoniga ham o'xshab ketadi, chunki, innovatsion ta'lim oddiy ta'limning muqobili hisoblanib, jamiyatda sobiq ta'limiy qadriyatlarni ko'pgina ko'rinishlarini siqib chiqaradi.

Natijada ta'lim tizimida birqancha davr sinov muddati bo'lib, eskilik va yangilik o'rtasida qarama-qarshiliklar kuzatilishi mumkin. Bu davrda ta'lim tizimida faoliyat ko'rsatayotgan professor-o'qituvchilarning zamonaviy qarashlari, ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirishi va yangiliklarni qabul qilish darajasining yuqoriligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Demak, ta'lim tizimi xodimlarining ham innovatsion dunyoqarashining mukammalligi ta'limni modernizatsiya qilishning muhim elementi hisoblanadi. Bu jarayonni samarali ta'minlash uchun ta'lim tizimida tuzilmaviy, tizimli va funksional darajadagi o'zgarishlarni ta'minlash maqsadga muvofiqdir. Bu jarayonda ta'lim ishtirokchilarining kasbiy mahorati, zamonaviy axborotlar va ma'lumotlar bilan ta'minlanganligi, psixologik va pedagogik tayyorgarligi va qayta tayyorgarligi kabi omillar muhim rol o'ynaydi. Mazkur o'zgarishlar ta'limni tubdan isloh qilish va qaytadan tashkil etish bilan bog'liq vazifalar bilan bog'lanib ketadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda

2. Yaxshilikov J., Muhammadiev N. Milliy g'oya: O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. - Toshkent, "Cho'lpon", 2018. –B. 549.

3. Gimush R., Matmurodov F. Innovatsion menejment. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti, 2008. –B. 14.

4. Emirov N. Faktor innovatsionnoy deyatelnosti v sotsialnoy sfere. www.m-economy.ru/art.php.

5. Rapasevich Ye. Bolshaya sovremennaya ensiklopediya. – Minsk, Sovremennoe slovo, 2005. -S. 198.

6. Alibekov, D. (2020). Socio-philosophical basis of educational system development. ISJ Theoretical & Applied Science, 10 (90), 24-26. Soi: http://s-o-i.org/1.1/TAS-10-90-6 Doi: https://dx.doi.org/10.15863/TAS.2020.10.90.6

7. Alibekov D. СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ //Журнал музыки и искусства. – 2021. – Т. 2. – №. 2.

8. Farsakhanova, Dilafruz, and Davron Alibekov. "Technology to improve the quality of education based on educational values." Архив Научных Публикаций JSPI (2020).

9. Alibekov, Davron. "Sharq mutafakirlarining ta'lim-tarbiya borasidagi qarashlari." Журнал музыки и искусства 2.1 (2021).